

UNA QÜESTIÓ PENDENT: EL RECONeixEMENT DE L'APORTACIÓ DEL PINTOR VALERIÀ PINELL A LA CIUTAT D'INCA

Miquel Llopart Martorell

Llicenciat en Filologia Catalana
mlllopartcy@gmail.com

Paraules clau: donacions, llegat humà i artístic, reconeixement.

Resum. *Els anys que el pintor Valerià Pinell residí a Inca, els més creatius de la seva carrera, posà una nota de color a la nostra ciutat, i va fer accessible el gaudi de l'art i la cultura a gent de totes les edats, inclosos els escolars, que reberen el seu mestratge a l'aula. Per les seves aportacions, Inca té amb ell un deure de gratitud que només podrà satisfer nomenant-lo Fill Adoptiu i fent les passes necessàries per reunir i mostrar, en un espai ampli de ver i habilitat convenientment, el seu preciós llegat, a fi d'assegurar-ne la pervivència.*

Key words: donations, human and artistic legacy, recognition.

Abstract: The years that the painter Valerià Pinell resided in Inca, the most creative in his career, he added a note of color to the city and made the enjoyment of art and culture accessible to people of all ages, included school children, who receive their advices in the classroom. For his contributions, Inca owes him a debt of gratitude that can only be satisfieied by naming him as an adopted son and taking the necessary steps to gather and display, in a wide space of true and skill conveniently, his precious legacy, in order to ensure its survival.

1. INTRODUCCIÓ

El pintor català Valerià Pinell nasqué al poble de Vilalba dels Arcs, situat a la comarca tarragonina de la Terra Alta, a uns vuit quilòmetres al nord-oest de la seva capital: Gandesa. El municipi, que va ser part de la zona on s'estabilitzà,

de juliol a novembre de 1938, el front republicà durant la batalla de l'Ebre, en la Guerra Civil, quedà molt malmès després de l'entrada de les tropes nacionals. El 1950, dos anys abans de la vinguda de Pinell a Mallorca, acompanyat de la seva dona, Roser Pla, i dels dos fills, Albert i Montserrat, la població de Vilalba dels Arcs era d'unes 1.250 persones (Viquipèdia, consultat l'any 2022).

Abans d'establir-se a la nostra illa, Pinell va estudiar arts plàstiques a Barcelona, València, Madrid, Roma, Brussel·les i París. Com a aspecte un poc sorprenent i no tan conegut de la seva trajectòria, s'ha de comentar que abans d'exercir de pintor havia fet feina com a odontòleg.

2. L'ARRIBADA A MALLORCA

Des del final del segle XIX, Mallorca ha acollit pintors destacats, com en el cas de Santiago Rusiñol, Joaquim Mir i el mateix Pinell. Alguns, com ara Rusiñol, arribaren quan ja s'havien fet un nom, mentre que altres, com Mir i Pinell, vengueren en una etapa més primerenca de la seva carrera. En un aspecte, tanmateix, coincidien tots: el de quedar encisats de seguida per les meravelles naturals de l'illa, sobretot pels paisatges de la costa. Una de les primeres zones que en visità Pinell va ser la del Morer Vermell, a Alcúdia, on va fer coneixença amb una família inquera que hi passava l'estiu, la de Can Muro, segons el testimoni d'un dels seus membres actuals. D'acord amb aquest testimoni, els seus padrins suggeriren seriosament al pintor, en un d'aquells encontres, la possibilitat d'establir-se a Inca.

Ja en aquells primers anys a Mallorca, Pinell demostrà el seu amor per l'excursionisme amb freqüents caminades per l'illa, una afició que havia practicat amb el mateix entusiasme una altra personalitat destacada: el poeta palmèsà Miquel Ferrà, integrant de la segona fornada de l'Escola Mallorquina. Entre altres paratges, Pinell se sentí particularment impressionat pel torrent de Pareis, fins al punt de filmar-ne un documental.

Molt més llarg que totes aquelles excursions va ser, en qualsevol cas, el pelegrinatge que emprengué cap a Roma l'any 1956. El començà a Inca mateix, des d'on caminà fins a Palma per embarcar-se amb destinació a Barcelona. Una vegada a la Ciutat Comtal, reprengué la marxa a peu per dirigir-se a la capital italiana, a la qual arribà després de quaranta-tres dies de camí. D'allà es dirigí a la destinació del pelegrinatge: la petita localitat de Castel Gandolfo, situada 18 quilòmetres al sud-est de Roma. Un cop allí, visità el papa, Pius XII, a la seva residència estiuenca per tal d'entregar-li un missatge escrit i signat pels infants d'Inca.

3. EL DINAMITZADOR CULTURAL

L'enèrgica personalitat de Pinell va ser tot un revulsiu per a l'Inca de començament dels cinquanta, caracteritzada, quant a iniciatives ciutadanes, per un marcat declivi de l'activitat cultural. La ciutat havia perdut l'empenta amb què exercí de capital de comarca en el primer terç del segle XX, abans de la Guerra Civil i l'adveniment del franquisme.

Per donar una idea de l'impuls que suposà la presència de Valerià Pinell a la capital del Raiguer, basta recórrer al contundent testimoni de la seva pintura. La caracterització que en fa el crític d'art Gaspar Sabater resulta ben il·lustrativa:

El catalán Valeriano Pinell (Villalba de los Arcos – Tarragona, 1922), residenciado en la ciudad de Inca, se nos presenta como un artista dotado de una fuerza expresiva extraordinaria. Sus obras –telas de gran tamaño en su mayoría– realizadas por el procedimiento de la espátula, muestran una energía de concepción y de trazo que las hace doblemente sugestivas. Valeriano Pinell ha sabido infundir a sus telas –paisajes de la Mallorca oculta y desconocida– la fuerza y la energía necesarias para hacer de estos paisajes muestras del más claro expresionismo realista. El artista ha buscado esta expresión a base de una materia apta para la plasmación, en la que los fuertes matices y los fuertes contrastes lumínicos dan a sus telas esa fuerza y energía apuntadas y que son sus características más acusadas. Lejos de Valeriano Pinell las visiones plácidas y reposadas y lejos, también, el pintoresquismo y la visión estereotipada. El artista busca la expresión a base de un sentido plástico en el que la línea y el color juegan un mismo e idéntico papel. Ello hace posible la existencia de una obra como la suya en la que la fuerza temperamental del artista halla el marco adecuado para manifestarse (Sabater, 1981).

El seu paper de revitalitzador de l'activitat cultural a Inca no començà quan havia consolidat la seva posició com a pintor, sinó en els moments inicials, en ple esforç per anar-se obrint camí. En la tasca de conscienciar com més gent millor respecte a l'estima i el gaudi de l'art, va ser professor de dibuix al Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, a més de president de l'Associació de Pares i Mares d'Alumnes. Així mateix, exercí la docència al Col·legi Beat Ramon Llull i al domicili propi.

En paral·lel amb tota aquesta activitat cívica i docent, desenvolupà una carrera pictòrica que aconseguia cada vegada més acceptació, amb exposicions arreu de Mallorca i en galeries de referència a la Península. En aquest sentit, a l'edició del dimecres 21 d'octubre de 1959, l'ABC informava així d'una mostra de Pinell a Madrid, concretament a la Sala Berriobeña: *Nueva visión de Baleares. Continúa la Exposición del pintor Valeriano Pinell. El mayor éxito de crítica y público de Madrid. Calle Zorrilla, 23. -R.* En anys successius, aquest reconeixement va ser un fet en diversos països europeus, atès que les creacions de Pinell es pogueren veure a les principals sales de ciutats com Berlín, Torí, Brussel·les, Londres, Frankfurt, París, etc.

La pintura no acaparava en exclusiva les seves inquietuds artístiques, que incloïen també una altra manifestació de les arts plàstiques: l'escultura. Certament, devem a la seva mediació el fet que la Setmana Santa d'Inca acullí una impressionant talla de l'escultor català Frederic Marès que representa la Verge Dolorosa, la qual surt en la processó del Divendres Sant. Es tracta, sense cap dubte, d'un dels passos més colpidors que s'hi poden admirar.

4. LES DONACIONS

Si en la faceta de mediador aconseguí resultats tan notables per a la ciutat, en la de creador directe excel·lí com pocs i contribuí a un increment del patrimoni artístic dels inquers. Són poques les institucions radicades a la ciutat que no hagin rebut, en forma d'imponents obres plàstiques, generoses donacions de Pinell.

En qualque cas, la incardinació d'aquestes creacions de gran format en la realitat de la institució que les acull, ha estat profunda. N'és un exemple el mural *Germanor*, de 1980, i que s'ubicava al vestíbul de la Residència d'ancians Miquel Mir fins a la reforma més recent de l'immoble, iniciada el juny de 2021 i encara en curs. Quan s'edità, el 2000, el llibre de Pere-Joan Llabrés i Martorell *100 anys de caritat a Inca*, sobre la ge-

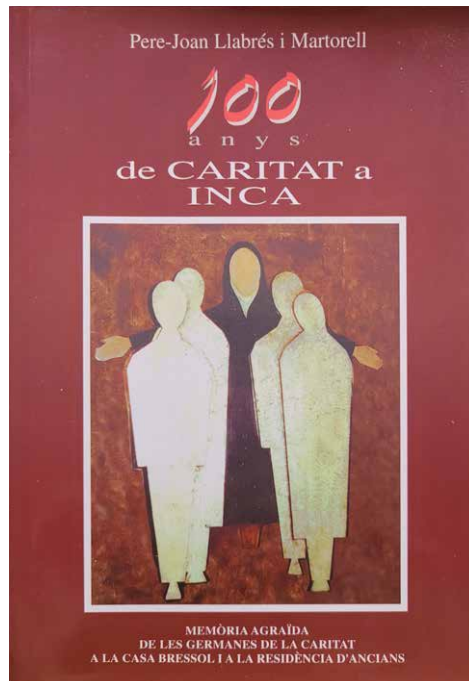

Figura 1. Portada del llibre editat l'any 2000 en homenatge a les religioses de l'hospici Miquel Mir, amb una il·lustració basada en el mural de Valeriano Pinell titulat *Germanor*.

gantina feina de les Germanes de la Caritat a la Residència, la significació de la portada no podia ser més escaient. El dibuix utilitzat, una composició a partir de l'obra *Germanor*, reflectia la força evocadora i suggestiva del mural de Pinell.

Una visió acurada i de primeríssima mà sobre les aportacions de diversos artistes a l'hospici, incloses les de Pinell, és el treball *Catalogació del fons pictòric de la Residència Miquel Mir*, presentat el 2014 per Maria Esther Molina en les Jornades d'Estudis Locals d'Inca i publicat a la memòria corresponent. Primer hi esmenta els factors, per exemple l'excés de llum, que perjudiquen la conservació de les pintures, derivats del fet que l'edifici en qüestió és un centre assistencial i no un museu. Després, explica que ha procedit a elaborar una fitxa tècnica de cada un dels quadres i en remarca la summa importància per consignar-hi qualsevol alteració –per exemple dels colors– en l'estat de conservació de l'obra, a més dels seus eventuals canvis d'ubicació.

L'estudi comprèn, en fi, una relació dels articles de la premsa local i general, ordenats per anys, sobre les pintures donades a l'hospici i la trajectòria dels autors, incloent-hi la seva contribució a actes i exposicions en benefici de la Residència, a més d'altres actes que no hi tenien a veure, però que reforçaren igualment el prestigi dels pintors. Així mateix, es menciona si l'article va acompanyat de cap foto de l'obra o obres considerades (Molina, 2005).

De tot plegat, en destacaré, amb vista al que ens interessa, dos articles del *Dijous* publicats el 1978 i un altre de 1980. Dels de 1978, el primer data del 26 de gener i comenta l'acord municipal sobre la donació a la Residència Miquel Mir d'una *Santa Cena* en forma de mural creat per Valerià Pinell. El segon article, aparegut el 20 de juliol, amb les festes patronals gairebé a tocar, parla d'un merescut homenatge a Pinell i de la donació del mural esmentat, que farà el pintor mateix el dia de Sant Abdon. El tercer, editat el 14 d'agost de 1980, inclou una foto de l'obra *Germanor*, que descriu com ...*un mural de altos relieves, las medidas del*

mismo son de 3,20 x 2,40 m, es una composición abstracta con 14 figuras. Está realizado a base deoros y platas bruñidas, tintas y esmaltes...

Figura 2. Una bella pintura de l'autor català que es pot admirar a sala d'entrada de l'Ajuntament d'Inca, a mà dreta.

Tot i no aparèixer mencionat al treball de Maria Esther Molina, citaré l'article sobre Pinell firmat per Guillem Coll i publicat al *Dijous* del 16 de juny de 1983. El primer motiu és que va ser escrit arran del traspàs de l'artista, que morí al seu domicili el dia 12, el diumenge anterior. Un altre motiu és que quantifica, no exhaustivament, però sí amb cert detall, les donacions efectuades per Pinell a diferents entitats de la ciutat. El Col·legi Públic mixt Llevant, per exemple, en rebé trenta-set obres; el Cercle d'Art i Cultura, sis; el Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, un tríptic de gran format; i els instituts Berenguer d'Anoia i de Formació Professional, un mural de grans dimensions cada un. En el cas de la Residència Miquel Mir, es tracta de sis obres, de les quals l'article posa en relleu els murals *Germanor* i la *Santa Cena* esmentada, a més del col·locat a l'escala de dalt. A pesar de no oferir-ne xifres, remarca que també hi ha creacions de Pinell a la casa consistorial i a la Caixa de Pensions.

Encara que no he vist totes aquestes obres, he pogut contemplar, per exemple, el gran tríptic donat per Pinell al Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa, que em mostrà amablement la responsable de Comunicació del centre, María José Moreno. La imponent composició, pintada a l'oli, és una representació de la costa mallorquina, i la reproduïm devora aquestes línies, acompanyada, a més, de la placa explicativa que la complementa.

Entre les donacions del pintor perquè fossin de titularitat municipal, el text de Guillem Coll posa especial èmfasi en una:

Figura 3. El Colegio Santo Tomás de Aquino – Liceo Santa Teresa acull aquest imponent tríptic de Valerià Pinell.

Figura 4. La dedicatòria de l'obra evidencia la vocació d'ensenyant del pintor català, que per a ell era motiu de gratitud.

...son los trece plafones con oro y esmaltes que bajo el título Cataluña, tuvimos oportunidad de contemplar con motivo de las fiestas patronales. Una exposición en la que el artista demuestra su amor a su tierra natal Cataluña y sus deseos de paz universal. Esta colección será colocada en la Casa de Cultura que se abrirá en la planta superior del edificio del Centre de Salut, antiguo "pes des bessó". Colección valiosísima que otras ciudades querrían tener, principalmente Granollers o importantes museos de Cataluña, pero Pinell, demostrando su amor a la ciudad que le acogió con los brazos abiertos la donó a nuestra ciudad para que la misma pudiera ser contemplada por las futuras generaciones. Ressorgiment català, Cap i casal, La dansa més bella i Sant Jordi.

Obres que daten totes de 1972, aquests són qualcuns dels títols que comprèn la magna sèrie.

5. INICIATIVES EN MEMÒRIA DE L'ARTISTA

La mort del pintor en frustrà el nomenament com a Fill Adoptiu d'Inca, que havia de tenir lloc coincidint amb el dia de Sant Abdon, el juliol de 1983 mateix. Després el tema caigué oficialment en l'oblit, com si una possible distinció pòstuma mancàs de tot valor i no fos equiparable, ni tan sols mínimament, a una de dedicada en vida. En qualsevol cas, i si es formulàs de manera explícita, una justificació com aquesta no resultaria creïble, atesa la gran efervescència d'iniciatives en memòria de l'artista que sorgiren durant els anys següents. Una de les més prometedores, i anunciada com a definitiva pel *Dijous* del 13 de juny de 1985, era la publicació, aprovada pel Ple municipal, d'un llibre sobre la seva vida i obra, i que, a més a més, havia de ser prologat pel prestigiós acadèmic i crític d'art Gaspar Sabater, de qui ja hem parlat. Vista la impossibilitat de trobar-ne cap altra referència, si més no en mitjans digitals, hem de concloure que no degué publicar-se.

Entre les iniciatives que es materialitzaren, figura l'exposició d'homenatge inaugurada el 12 de desembre de 1985 i que es pogué visitar fins al dia 20 del mateix mes. Va ser una de les més àmplies i representatives de la carrera de Pinell. N'illustrava les diferents èpoques amb pintures, per exemple marines i altres paisatges, sense oblidar sengles retrats de dues persones molt conegudes a Inca: l'artista del fang Baltasar Tortella, de Cas Cego, que havia rebut la Medalla al Mèrit del Treball; i el popular venedor de diaris, sobretot en les dècades dels anys cinquanta i seixanta, en Jordi des *Baleares*. Amb-

dues pintures, espectaculars i de gran colorit, foren llegades pel seu autor a la ciutat amb la ja mencionada sèrie *Catalunya*. De l'etapa final, es mostrava un dibuix de l'exposició "Homenatge a l'olivera", la darrera de Pinell, atès que s'inaugurà devers un mes abans de la seva mort.

L'acte inclogué l'agraïment emocionat de la viuda del pintor, Roser Pla, i la intervenció del crític d'art Gaspar Sabater per presentar el llibre *De Inca a la Ciudad Eterna. Diario de un peregrino*, escrit per Pinell i referit a les seves impressions sobre el viatge a Roma que havia fet, a peu, el 1956. L'obra presentava al·licients per als lectors, incloent-hi un epíleg escrit per Sabater mateix, però les limitacions de l'edició, que no rebé cap tipus de subvenció oficial, obligaren a fixar un preu de venda més aviat elevat. La tirada va ser de mil exemplars (val a dir que no n'hem tengut cap a les mans ni hem pogut trobar tampoc a Internet les referències de l'obra; no ens ha estat possible, doncs, incloure-la a la bibliografia).

6. PER UN RECONeixEMENT DEFINITIU

Les vicissituds per les quals passà posteriorment el llegat municipal de Pinell afectaren de manera especial la seva donació més valuosa, la sèrie *Catalunya*, i arribaren a un punt crític el gener de 2005. Al deteriorament de les obres, s'hi sumava el fet que, d'un any ençà, estaven embolicades en un magatzem, amb la qual cosa s'incomplia una de les condicions que Pinell havia fixat per a la donació: que s'exposarien en un lloc destacat del Casal de Cultura. Per tot plegat, els hereus de l'artista arribaren a considerar la possibilitat d'exigir-ne la devolució. La resposta del consistori va ser que la retirada de la col·lecció era només temporal, mentre esperaven per dur-la a l'emplaçament definitiu, una de les sales situades entorn del Claustre de Sant Domingo, en el marc de la reforma per ubicar també a l'edifici de l'antic monestir altres dependències municipals,

Figura 5. Edició, apareguda el 1985, del dietari que va escriure Pinell sobre el seu pelegrinatge a Roma i a la residència papal del poble de Castel Gandolfo.

Figura 6. El quadre ens mostra un personatge singular dels anys cinquanta i seixanta a Inca, en Jordi des Balears, vist a través dels ulls de Pinell.

en concret la biblioteca i la Regidoria de Cultura.

La ubicació triada per al llegat de Pinell presenta certs detalls poc satisfactoris. D'entrada, les dimensions són bastant reduïdes i no permeten habilitar-hi un espai, per exemple amb una taula, per a un encarregat, de manera que la sala ha d'estar tancada i cal demanar-ne la clau a la Regidoria de Cultura. A més, encara que el material exposat no es limita a la sèrie *Catalunya* i inclou, coherentment, els pinzells i la paleta de Pinell, com també la Gran Creu d'Alfons X el Savi –rebuda el 1979–, hi manquen els retrats de Baltasar Tortella i en Jordi des *Balears*, pertanyents igualment al llegat de l'artista. Per acabar, la mostra comprèn algunes obres de pintors inquers, però sense agrupar-les ni acompanyar-les d'un panell explicatiu sobre el grau de coneixença dels autors amb Pinell.

Només el quadre *D. Valerià Pinell Font*, un oli damunt tela de Sebastià J. Llabrés Martorell, apareix degudament contextualitzat.

7. CONCLUSIONS

Consideram que el compromís demostrat per Valerià Pinell amb la nostra ciutat el fa mereixedor amb escreix i amb tota justícia del nomenament com a Fill Adoptiu. Es tracta de la primera i més elemental mostra de gratitud, perquè ha d'anar acompanyada d'altres, fonamentalment la plena dignificació del seu llegat. Resulta evident que ha de tenir una ubicació autònoma, amb prou espai i que en permeti les visites regulars i no ocasionals, com succeeix ara.

Amb la referència d'un espai que funciona i amb una oferta consolidada, com és el Museu del Calçat, es pot estudiar la possibilitat d'un Museu de la Cultura a Inca, amb cabuda tant per al llegat de Pinell com per al d'altres exresidents in-signes, particularment el compositor Antoni Torrandell i el pare Miquel Colom,

eminent filòleg i lul·lista, a més del darrer representant, com a poeta, de l'Escola Mallorquina. Amb la informació i promoció adequades, el nou centre formaria part de l'oferta cultural que Inca presenta als visitants.

BIBLIOGRAFIA

ABC; (21/10/1959); "Nueva visión de Baleares. Continúa la exposición del pintor Valeriano Pinell"; ABC Diario ilustrado de información general, Edición de la mañana, año quincuagésimo segundo, número 16.726. Madrid.

Diario de Mallorca; (15/01/2005); "Los hijos de Pinell amenazan con reclamar el legado del pintor a Inca"; Diario de Mallorca, editat per: Editora Balear, SA, d'Editorial Prensa Ibérica; Palma.

Dijous; (10/03/1983); "Encuesta de Dijous. Els famosos d'Inca. Els tres primers: Antoni Pons, Antoni Fluxà i Valerià Pinell"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (13/06/1985); "Pronto estará en la calle un libro sobre la vida y obra del artista Valeriano Pinell Font"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal, any XII, número 560. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (12/12/1985) a; "Emotivo acto de la entrega de un mural de Valeriano Pinell, al Colegio Nacional Mixto 'Ponent'". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (12/12/1985) b; "Brillante exposición homenaje a Valeriano Pinell". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

Dijous; (19/12/1985); "Hoy jueves en el Centro de Expositores, exposición homenaje a Valeriano Pinell". Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-197.

Dijous; (16/06/1988); "El domingo se cumplen los cinco años del fallecimiento del artista catalano-inquense Valeriano Pinell"; Dijous, setmanari d'informació local i comarcal. Editat per: Associació Cultural Dijous d'Inca. Dipòsit Legal: PM 537-1974.

El País; (15/06/1983); "Valeriano Pinell, pintor"; El País Diario independiente de la mañana, año VIII, número 2.270; Madrid.

Ferrà, Damià; (1992) a; Inca, història; Promomallorca Edicions, SA; tom VII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca; Ed.: Palma; 87-107. Dipòsit Legal: PM 679-91.

Ferrà, Damià; (1992) b; Inca, vida social; Promomallorca Edicions, SA; Tom VII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca; Ed.: Palma; 113-120. Dipòsit Legal: PM 679-91.

Llabrés, Pere-Joan; (2000); 100 anys de caritat a Inca. Memòria agraïda de les germanes de la caritat a la Casa Bressol i a la Residència d'Ancians. Ajuntament d'Inca. Ed.: Inca; 96 pàg.

Molina, Maria Esther; (2005); "Catalogació del fons pictòric de la Residència Miquel Mir"; Ajuntament d'Inca, Àrea de Cultura i Educació; VI Jornades d'Estudis Locals d'Inca. Ed.: Inca, 2005; 43-58.

Roger, Belén; Pinell Font, Valerià; Promomallorca SA, tom XIII de la Gran Enciclopèdia de Mallorca. Ed.: Palma; 143-44. Dipòsit Legal: PM 867-1989.

Sabater, Gaspar; (1981); La pintura contemporánea en Mallorca. Del Impresionismo a nuestros días. Tomo I. Ediciones Cort. Ed.: Palma de Mallorca; 316 pàg.

Viquipèdia. Vilalba dels Arcs [en línia]. Fundació Wikimedia [referència del 3 de febrer de 2023]. Disponible a la pàgina web: https://ca.m.wikipedia.org/wiki/Vilalba_dels_Arcs

